

הגות

ראיון עם יהושפט הרכבי

פנחס גינוסר חזכי שלום, 14 בינואר 1994*

שאלה: איך ראית בשעתו ואיך אתה רואה היום את הבעיות הכתונויות שעמדו בפני ישראל בשני העשורים הראשונים לקיומה? איננו רוצים לגלוש לאקטואליה. כמובן, יש מקום להערות השוואתיות במקום שתמצא לנכון. בעיונים בתקומת ישראל, כרך ראשון, הופיע מאמר של משה ליסק על הנושא הזה, ובהסתמך עליו אציין שלוש בעיות: הראשונה - הדמוגרפיה, כלומר המספר הקטן מאוד שלנו לעומת השכנים; השנייה - הגבולות, כלומר חוסר עומק אסטרטגי; השלישית - ההסתמכות על המילואים, כלומר הצורך, מדי כל מתיחות, להפסיק את פעילות המשק בגלל גיוס המילואים. נרמה לי שהבעיה השלישית נובעת מהראשונה. האם אתה מסכים עם הצגה זו?

הרכבי: אציג את הדברים כפי שנצטיירו לי אז. מייד אחרי חתימת הסכמי שביתת הנשק שררה זמן מה תקווה שהסכמי שביתת הנשק הם באמת צעד לקראת שלום, כפי שכתוב בהחלטת האו"ם שמכוחה הם נוהלו. זה נמשך, אבל לזמן קצר מאוד, משום שביטויי עוינות מצד הערבים הופיעו מוקדם מאוד אחרי הסכם שביתת הנשק. הערבים לא השתמשו בביטוי 'סיבוב שני'. נדמה לי שמקור הביטוי היה ישראלי, אבל אחר כך הביטוי נכנס ללכסיקון שלהם. אנחנו פחדנו ממה שקראנו לו 'מקרה הכול', כלומר התקפה מתואמת עלינו מצד כל מדינות ערב. אני מניח שחשש זה נבע מן הניסיון של מלחמת העצמאות, שהייתה אמנם התקפה לא מתואמת, אבל הייתה פעולה כלל ערבית.

ליתר דיוק, הייתה זו פעולה של ארצות העימות, פלוס עיראק, פלוס סעודיה, שסייעו למדינות העימות בימי המלחמה ביתירות קטנות. חשש זה הוא שהילך עליי אימים. זה היה אחרי מלחמת העצמאות, שבה הייתה לנו הקזת דם גדולה מאוד של 6000 איש (אחוז אחד מאוכלוסיית היישוב);

* פרופ' יהושפט הרכבי לא הספיק לערוך את דבריו, עקב מצב בריאותו. קיבלתי על עצמי לעשות זאת, בעצה עם בנו, מר דן הרכבי, ושנינו מקווים שכיוונו לדעתו של המנחה - פ"ג.

הייתה תחושה של תולשה: איך נעמוד מול כל ההתקפה הזאת, כאשר מצבנו הכלכלי לא טוב? בשנים הראשונות אחרי הקמת המדינה היו דוחק כלכלי, קיצוב וכל כיוצא באלה. זאת הייתה הרגשתי ואני חושב שזאת הייתה גם הרגשתו של בן-גוריון. לזה נוסף עוד גורם רציני שלא שאלת עליו: ההסתננות. קוראים לזה ביטחון שוטף. לבאר-שבע לא יכולת לנסוע בלילה אלא בשיירות. צריך לזכור גם שהארץ הייתה די ריקה, לא היו יישובים לאורך הגבולות, והתחילה ההסתננות שבעיקרה הייתה כלכלית, כלומר פעולה של פלאחים שהשאירו רכוש או באו לקצור, לקחת דברים, ולא ככוונות אלימות. אבל את זה לא תמיד ידענו; וידענו שאנחנו לא יודעים, משום שברגע שהפריעו להם התפתחה התנגשות אלימה. היה לנו מדור מיוחד באמ"ן, שנקרא 'מדור פעילות', שניהל סטטיסטיקה מפורטת מאוד על ההסתננות הזו וכל מקרה נרשם, וניסינו לסכם לעצמנו כל מיני מסקנות מהסטטיסטיקה הזאת, למשל - האם לילות ירח מגבילים את ההסתננות? כיצד עונת השנה החקלאית משפיעה על הערבים מהצד השני? וכדומה.

שאלה: האם לא ראית את ההסתננות כבעיה לא רק של ביטחון שוטף, אלא גם כההליך שעשוי לשנות את המאזן הדמוגרפי?

הרכבי: הסתננות לא משנה את הרוב היהודי. הערבים או לא היו מיעוט גדול, כי נותרו מהם אחרי המלחמה רק מאה ועשרה אלף. אני לא חושב שהעסיקו אותי או בעיות היסטוריוסופיות. פילוסוף גדול לא הייתי, ואני לא יודע אם ידעתי את המלה דמוגרפיה. ההסתננות הייתה בעיית הקיום היום-יומי. אני דאגתי איך להבטיח את הקיום הזה. לשם הבטחת הקיום הייתי מוכן ללכת להרבה מעשים מכוערים, ועשיתי מעשים מכוערים.

שאלה: אחד הדברים שבן-גוריון ייחס להם חשיבות גדולה הוא פרישת האוכלוסייה היהודית על פני כל הארץ. האם אתה חושב שהיה לזה ערך בטחוני חשוב או וגם היום?

הרכבי: לנושא של התיישבות בוודאי שהייתה או חשיבות. בעיית המצב הבטחוני הייתה הסתננות של יחידים. היום אין לה ערך, מפני שהמלחמה הבאה תהיה מלחמת טילים, ואילון-מורה לא תעצור לנו את הטילים. אי-אפשר למוד את העבר בקני המידה של היום, ולהיפך. היינו צבא קטן מאוד. הייתה בתחילה חטיבה סדירה אחת. אני יכול להשוות את אז להיום בגוף שעבדתי בו. כל מחלקת-מחקר הייתה בת 60 איש. היום מחלקת-מחקר באמ"ן היא מסדרי גודל שונים בהחלט. הכול היה מיניאטורי, ההסתכלות הייתה מיניאטורית, והבנתי הייתה מיניאטורית, כי אני צמחתי בתקופת המנדט. אתן דוגמה - בתקופת המנדט, כשאבי היה מדבר על היהודים בארץ היה משתמש במלה 'היישוב', וכאשר אני דיברתי על עצמנו תמיד דיברתי על 'היישוב'. עבר זמן עד שהתחלתי לדבר על 'המדינה'.

שאלה: אם חששנו מאוד מפני 'מקרה הכול', איך בכל זאת הוחלט לקיים עוד כמה

שנים צבא כל כך קטן? האם הייתה הרגשה שבמשך תקופה מסוימת אין לחשוש מהתקפה?

הרכבי:

לא הייתה ברירה, משום שהמצב הכספי היה קשה מאוד. אמנם תמיד אפשר לפנטז, אבל צריך לעמוד בשתי הרגליים על הקרקע. וכל גישתנו הייתה לא גרנדיוזיות. בשנות החמישים הראשונות הצורך הכלכלי הביא לקיצוץ בתקציב צה"ל, שגרם לאותו ניגוד בין בן-גוריון לבין ידן, שהיה גנרל שנוטה לפינטוז של גרנדיוזיות, ואז בן-גוריון, עם כל הצער הרב, הביא להתפטרות ידן. לא ידענו מתי תבוא התקפה. הרגשנו את עצמנו חשופים מאוד.

כשבאתי למודיעין גם לא ידענו מה הן השאלות שמודיעין צריך לעסוק בהן, כי המסורת באה לנו מן הש"י. הש"י עסק ברכילות קטנות, בדברים קטנים. לא ידענו מה זה 'הערכה אסטרטגית'. לא הייתה לאף אחד מאתנו השכלה צבאית מספקת. כששלחו אותי לרודוס למשא ומתן על שביתת-הנשק שאלנו בפעם הראשונה: מה זה שביתת-נשק? מפני שאף אחד מאתנו לא ידע. שבתאי רוון, שהיה איש משפטים, התחיל להסביר לנו מה זה. לא הייתה לנו מסורת דיפלומטית. הייתי זמן מה מזכירו של משה שרת. אני זוכר שהיינו צריכים לשלוח שגריר ראשון לאנגליה, זה היה ד"ר אליאש. לשגריר לבריטניה נותנים מה שנקרא 'כתב אמנה לסוברין של הממלכה המאוחדת'. התחלנו לנסח את כתב האמנה הזה (אני מתאר לי שעכשיו, במגירה במשרד החוץ, יש נוסחים מסודרים). אני זוכר בעיה שפתרונה היה אולי התרומה היחידה שלי למשרד החוץ. בין התארים של הסוברין הבריטי ישנו התואר: The Defender of the Faith. הרי אנחנו, כיהודים, לא יכולים לקרוא לו 'מגן האמונה'. ראיתי שלסוברין הבריטי יש רשימה גדולה של תארים שלא כולם נרשמים בכתב האמנה, ולכן מוסיפים לכתוב et cetara. הצעתי: בואו נקדים את et cetara לפני The Defender of the Faith. פשוט מאוד.

האנשים אינם מעלים היום על דעתם איזו אימפרוביזציה עצומה הייתה מדינת ישראל. למרות שהתחלנו יותר טוב ממה שמתחילים הפלסטינים היום, כי היו לנו הוועד הלאומי והסוכנות היהודית ולהם הרבה פונקציות הדומות לפונקציות מדיניות. את השלט של המחלקה המדינית של הסוכנות שינו ל'משרד החוץ', אבל אותם האנשים המשיכו לעבוד שם. אלה היו אנשים באיכות גבוהה. יש לי כבוד עצום למחלקה המדינית של הסוכנות, לאנשים כמו יעקב שמעוני, ולטר איתן, אריה לבבי ואחרים, אנשים בעלי ידע עצום וחזון. אפשר להתפעל כאשר אתה קורא את הרו"חות שלהם.

שאלה:

מתי התחילה החשיבה שלך להיות בעלת אופי אסטרטגי?

הרכבי:

אני חושב שתוך כדי שהותי באמ"ן, לי יש נטייה להפשטה. אני חושב שכוחי הוא בהפשטה. ואז בעקבות כל מקרה שקרה לי באמ"ן הייתי כותב פתק. מה זה מלמד? שכשהייתי ראש אמ"ן נהגתי לכתוב מכתב אישי, כל

ארבעה-חמישה ימים, לבן-גוריון וקראנו לזה 'אשגר המודיעין' (ואת המלה אשגר קיבלתי משרת). האשגר נמסר לארבעה אנשים: לבן-גוריון, לשרת, לרמטכ"ל ולמנהל משרד הביטחון. אני כתבתי אותו, לא מחלקת מחקר. הייתי מסתמך גם על חומר ממחלקת מחקר. טפשוף דברים, רעיונות, מחשבות לגבי המזרח התיכון, לאו דווקא בקשר לסכסוך שלנו עם ארצות ערב.

הייתי צריך להתחיל את הנושא הזה של אמ"ן: במה להתעניין? מהי תוכנית המודיעין? מה אתה מחפש? כשבאתי לאמ"ן לא הייתה 'חוכמה מוסדית' מה צריך לעשות? איך לעשות? לאט לאט מתוספת 'חוכמה מוסדית'. עכשיו אתה יכול להצניח לראש אמ"ן אדם מכל תפקיד קודם, רק שיהיה איש נבון. יעמדו לרשותו כל מיני אנשים מנוסים שישמע מהם עצות ושיכוונו אותו. לי ולבני זמני זה לא היה.

שאלה: למה הגעתם?

הרכבי: הגענו ל'מקרה הכול'. הכינונו שני כרכים גדולים מאוד ובהם כל השאלות והתשובות: מה גודל הצבא, מה הכוונות, מה נספח, מה הן החולשות הפסיכולוגיות אצלם. המודיעין עוסק ב'אצלם'.

שאלה: האם הייתה לכם במודיעין הרגשה שאסור לכם לטעות?

הרכבי: באמ"ן יש מקום לשגיאות (פעם הביאו לי מסמך: מצב הכן בסוריה. אני דורש לראות את המסמך וכתוב בו: מצב הכן בסוריה. סוריה זה פלוגה, ומישהו תרגם את זה סוריה). אם אתה יודע ערבית, אתה יכול לעלות על זה, אבל אם אינך רואה את החומר הגולמי ... ואיך ראש אמ"ן יכול לראות את כל החומר?

שאלה: אבל יכולה להיות טעות חמורה, ברמה של מה שהתרחש ביום הכיפורים, אך בתנאים הרבה יותר גרועים? האם הייתה לכם תחושה שעצם הקיום הלאומי תלוי בכך שלא תטעו?

הרכבי: הייתה לנו תחושה שאנחנו צריכים למצוא מידע. שהמודיעין צריך להיות טוב כמה שהוא יכול להיות. הייתה הרגשה חלוצית של אנשי המודיעין, שאנחנו קו הביטחון הראשון של המדינה, ועל זה תמיד חזרו בנאומים: אנחנו מהווים את הקו הראשון של המדינה. אבל זה הכול.

שאלה: המודיעין נועד למנוע הפתעות. האם ניתן בכלל להגיע למצב של אפס הפתעות?

הרכבי: אז לא היו לנו מכשירים. עכשיו יש לצה"ל יותר מכשירים, בעיקר מכשירים טכניים. עכשיו יש הרבה יותר אפשרויות. אם אפשר להגיע למאה אחוז - אינני יודע.

בן-גוריון ערך או סמינר על צה"ל (הייתי אז ממלא מקום ראש אמ"ן כי גיבלי היה באמריקה). הוא שוחח אתי והרבה על ענייני צה"ל, והסיכום שלו היה שדווקא המודיעין מניח את דעתו מבחינת ההבנה. הוא בדק כל מיני דברים ועל סמך בדיקה זו, אני חושב, אם כי אינני יודע בדיוק, הפכו

את המודיעין למחלקה, לאגף עצמאי. עד אז היינו מחלקה באג"ם. לא קיבלנו מבן-גוריון הרבה תגובות. לכל היותר היה מטלפן נחמיה [ארגוב] המזכיר שלו. הוא היה אומר: 'הוקן' (היינו קוראים לו 'הוקן') אומר כך וכך, הוקן רוצה כך וכך.

מצד שני, בשבילנו במודיעין ובשבילי אישית בן-גוריון היה הפרסונליזציה של ישראל, כפי שקלאוזוביץ קבע שהמלך הוא פרסונליזציה של המדינה. במשטר דמוקרטי יש לאנשי צבא בעיה מבחינת הנאמנות. הם חוששים שמא - וזה היה בולט מאוד בגרמניה של ויימאר - הממשלה היא נציגת המפלגה, או אינטרס סקטוראלי, ולכן יש אז נטייה לצבא לראות את עצמו כמגלם המדינה. לי, בתור איש לא מפלגתי, מעולם לא היה ספק שבן-גוריון מייצג את המדינה. לכן, השיקולים שלו היו רק שיקולים של טובת המדינה. הוא יכול לטעות, ואני יכול להתווכח אתו, והוא היה פתוח לוויוח זה, אבל השיקול שלו הוא לא שיקול סקטוריאלי. אז אין לך בעיה מבחינת הנאמנות. בשבילי בן-גוריון גילם את המדינה בלי שום ספק.

שאלה:

למרות שבן-גוריון, לדעתך, לא ייצג שום אינטרסים סקטוריאליים כלפי הצבא, ידוע שהוא, אולי בשנים שקדמו לכניסתך לאמ"ן, התעניין בהרכב המפלגתי של הפיקוד הגבוה וגם רצה להשפיע עליו. הוא השתדל להוציא אנשי מפ"ם ולהכניס אנשי מפא"י.

הרכבי:

אני מניח שהיו דברים כאלה. בתקופת שירותי, מ־1950 ואילך, לא חשתי בכלל בזה, מה גם שאני לא איש מפלגה. לי לא הייתה שום תחושה בנושא המפלגתי. אוזני לא הייתה כרויה לענייני פנים, הייתי עמוס בעיות בעבודה בענייני חוץ, וזה היה כל עולמי. לא כל מה שהרגשתי אז אני זוכר עכשיו. בכל זאת אני יכול לקבוע שלא נוצר אצלי שום משקע בנושא זה. הוא גם לא דיבר אתי אף פעם על כך. לא הייתי מעורב בעניינים פנימיים. אני חושב שאת זה הוא עשה יותר עם איסר [הראל], שהעריך את נאמנותו (הוא לא העריך כל כך את השקפותיו הפוליטיות הגדולות במדיניות חוץ. אולי העריך את ידיעתו בענייני פנים, ואני מניח בצדק). איסר היה איש באמ"ן, רב ניסיון ובעל הכנה בדברים חשובים מאוד, אבל לא בהערכת המודיעין. המוסד לא עסק בענייני מודיעין.

לא היו לי הרבה מגעים ישירים עם בן-גוריון, כי בתפקידי (סגן ראש אמ"ן, תקופת־מה ממלא מקום ראש אמ"ן, ושנה שלמה לאחר מכן - בערך בשנת 1953 - ראש אמ"ן) הייתי כפוף בדרך כלל לרמטכ"ל ודרכו לשר הביטחון. עם זאת היו בינינו מגעים. הרושם החשוב ביותר שהיה לי ממנו הוא שהדברים שאני מגיע אליהם על סמך עמל רב של עיון במסמכים, הוא מגיע אליהם בקפיצת הדרך, באינטואיציה. הוא היה אדם נעים מאוד במגע, אבל הוא לא היה אדם שחושף את עצמו, ודאי לא בפני. הוא הלא היה בעל ניסיון היסטורי גדול, ואני הלא הייתי איזה 'צוציק'. היחס אמנם היה מצוין, זאת אני יכול להגיד לכם, הרי עבדתי עם בן-גוריון ועם שרת.

אתאר לכם מה ההבדל ביניהם. שרת רוצה לכתוב מכתב: הוא מזמין את המזכירה ומכתיב לה אותו. היא חוזרת וכותבת טיוטה. הוא מתקן את הטיוטה ומצלצל שהיא תיכנס. בן-גוריון כותב מכתב: הוא כותב בכתב ידו, כשהוא גומר הוא לא מצלצל ומזמין את המזכירה, אלא הוא הולך לחדר המזכירות ומוסר לה את כתב היד. כנגד זה, שרת יפגוש את המזכירה וישאל אותה: מה שלומך? ומה שלום הדודה שלך? הוא יתאמץ לזכור שמות בני משפחה כדי להתחבב. בן-גוריון could not care less, כי גישתו הייתה גם אינסטרומנטלית כלפי האנשים וגם היסטורית לגבי כל מה שהיה מעורב בו. הייתי אומר: שרת פחד מהאנשים, בן-גוריון פחד מההיסטוריה, איך ישפטו אותו. אבל אני חושב שבעיקר חשב מה התוחלת ההיסטורית של הדברים שהוא עושה? כי הלא רצה תמיד להשיג הישג ממשי ולא איזה הישג רגעי, בומבסטי. עבדתי עם בן-גוריון ועם שרת ולא הרגשתי בפער עמדות שביניהם. רק אחר כך ראיתי. אינני אומר שלא היה פער, אלא שלא חשתי בו. ודאי יכול להיות שהיו ביניהם כל מיני פערים. אבל במגע האישי, בישיבות שהשתתפתי יחד עם שניהם לא הרגשתי בזה. לא הייתי ער לזה ולכן לא נוצרה אצלי אף פעם מתיחות: את מי אני משרת? כי שירתתי את שניהם.

הייתה לי זכות גם לעבוד עם שני מנהיגים אחרים. ב-1977 חזרתי לממשלה והייתי עוזר שר הביטחון למדיניות אסטרטגית אצל פרס. אחר כך בא רבין וביקש שאעבור אליו בתור יועץ ראש הממשלה למודיעין. הרבה אנשים התפלאו, כי עבדתי עם פרס ואו היחסים בין פרס ורבין היו מתוחים מאוד. שאלו אותי: איך הוא לוקח אותך? אחרי שהוא קרא לי ואמר: 'בוא תהיה יועץ ראש הממשלה. צריך לעשות את זה בגלל ועדת אגרנט', הלכתי לפרס ואמרתי לו: 'שמע, אולי זה טוב שאני אהיה ביניכם גרינא, שופך גרין על שניכם', ועברתי לרבין. זה לא ארך הרבה זמן מפני שרבין נפל ועלה בגין. בגין היה נורא אדיב כלפיי, אבל לא יכולתי לשרת אותו, מפני שיועץ ראש הממשלה למודיעין הוא איש שצריך להיות ביחסים אינטימיים מאוד עם האיש שלו הוא מייעץ. בעיות של המודיעין הן בעיות רגישות מאוד, והחלטתי להתפטר. אמר לי בגין: 'אל תמהר'. אף על פי כן כתבתי לו מכתב שהוא הרשה לי להדפיס אותו. אקרא לכם קטע ממנו:

30 באוגוסט 1977

לראש הממשלה

... הברירה העומדת בפנינו לגבי יהודה ושומרון איננה בין טוב לרע, או רע לגרוע. היא בין הגרוע לבלתי אפשרי. המשכת שליטתנו לאורך ימים ביהודה ושומרון היא דומני בגדר הבלתי אפשרי. ...

למותר להגיד, שזו הייתה התנגשות חזיתית עם בגין ועובתי את הממשלה ומאז לא חזרתי לתפקידים ממשלתיים.

שאלה: המודיעין היה מעורב ב'הפרשה'. 'עסק הביש' הוא בעיה משום שהוא נכשל, או שזה היה מלכתחילה כישלון משום שלא נעשים דברים כאלה?
הרכבי: אני לא יודע. לא בטוח שמה דין היה מעורב, אם כי יש פה דברים תמוהים. בהתנפלות הגדולה של שבתי טבת עליי הוא מתגלה בצורה שלילית מאוד ואמר כל מיני דברים שאינם נכונים. אני תמה, מדוע טבת לא התעניין מדוע משה דין לא שאל את ג'יבלי כמה חומר היה לקבוצה? על סמך מה אישרתם? הרי היו להם רק איזה מאות גרמים של חומר נפץ. במאות גרמים של חומר נפץ הם קיוו לשנות את ההיסטוריה? איך? על סמך מה? אם תעשה פיצוץ בקולנוע תוכל לשנות את ההיסטוריה? וזה אותו משה דין שאם מפקד היה בא ואומר לו 'נתתי הוראה', היה שואל אותו: 'בדקת שהדבר התבצע ויכול בכלל להתבצע?' - מה שקראנו 'אחריות מבצעית'. בעניין הזה הוא לא תבע אחריות מבצעית וזה תמוה מאוד. יכול להיות שהיה עמוס עבודה ובגלל הלחץ לא שם לב. יש חוקרת, אייל כפכפי, שחושבת, על סמך רישום אירועים לפי תאריכים, שמה דין היה עוד בארץ כאשר למעשה יצאה הפקודה. היא חושבת שהוא היה מעורב באיזו צורה שהיא, ולכן היה לג'יבלי קלף חזק כלפיו. אני אינני יודע. לי לא היה שום סימן לכך.

שאלה: מה הרגיו אותך אצל טבת?
הרכבי: כבר אמרתי, בעיקר שהוא בספרו על 'הפרשה' לא תבע אחריות ממה דין והוא מבקר את בן-גוריון. בן-גוריון בעניין הזה הלך לפי הצעת משה דין.

הרבה זמן האמנתי, שלו נשארתי באמ"ן (הלא בן-גוריון כתב מכתב לאימי שהוא חושב שאני אחזור מאמריקה להיות ראש אמ"ן), הייתי יכול להסביר לבן-גוריון שלא יתערב בצד הלא נכון. בן-גוריון הפך להיות התומך הגדול של ג'יבלי, גם טבת מציין זאת. איך לא אמרו לג'יבלי: ברמה הזאת אתה לא רק מקבל הוראה. אתה שותף לביצוע ההוראה. וזה מה שאומר שאול אביגור לג'יבלי: נניח שקיבלת את ההוראה, מדוע ביצעת את זה? הלא כל הרעיון הוא אבסורד.

שאלה: עד עכשיו התרכות במידה רבה בזכרונות. איך אתה מעריך היום את הבעיות הבטחוניות הקרדינליות שהיו למדינת ישראל במשך אותה התקופה? נניח שלא בחנת את זה אז, אבל יותר מאוחר בחנת, ואני מתאר לי שגם חשבת על העבר. נתחיל ממלחמת השחרור. טענו שאפשר היה לכבוש את כל מערב הירדן, ואמרו שבן-גוריון החליט לא לעשות את זה. אם היה חשש שאפשר יהיה להבקיע אותנו בקלות, למה לא ניסה, או למה לא חשב שכדאי לכבוש ואחר כך אולי לוותר במשא ומתן?

הרכבי: זה היה בתקופה לפני שנכנסתי למודיעין. אני מעריך שבן-גוריון חשש מהגדרת הסאה. אנחנו הרחבנו את שטח המדינה בערך ב-30% מעבר לחלוקה. קיבלנו שטחים במשא ומתן של משה דין ווגם אני השתתפתי

בדיונים) עם עבדאללה על מה שנקרא 'המשולש הקטן' בוואדי עארה. תפיסתו היסודית של בן-גוריון הייתה די חשדנית כלפי הגויים (האנגלים), ואני חושב שנותרו לו חוויות מכך שכאשר היה יושב ראש הסוכנות והיה צריך לעמוד במסדרון עד שיקבל אותו המזכיר הראשון. עלינו גם להביא בחשבון שראיינו את אנגליה הייתה שונה. עדיין לא התרגלנו לכך שאנגליה היא מעצמה סוג ב'. אנחנו ראינו את אנגליה כמעצמה סוג א'. היה זה זמן לא רב אחרי מלחמת העולם, שאנגליה פעלה בה כאימפריה גדולה, כאחד משלושת הגדולים. בן-גוריון נסוג מאל-עריש בלחץ האמריקנים שאמרו לו: 'האנגלים הולכים להתערב נגדכם' ומוזה הוא חרד. לדעתי, בן-גוריון חשב שבחיים הבינלאומיים מותר וצריך לתפוס כמה שאתה יכול, אבל, היזהר ואל תגדיש את הסאה. אולי היו פה אפילו איזה עקבות של התפיסה היהודית 'תפסת מרובה לא תפסת'.

החזקתי בגישה זו, ולכן הייתה בי שנאה נוראה לז'בוטינסקי ולרוויזיוניסטים. דחתה אותי במיוחד הבומבסטיות. אני מתגעגע לגישה כזו שאיננה היום בארץ.

שאלה: אתה מתגעגע לשנאה?

הרכבי: צר לי שאין שנאה לבומבסטיות, לקשקושים. בשרי נעשה חידודים חידודים נגד הסגנון שאתו הופיע בגין. צריך לעמוד עם הרגלים על הקרקע.

שאלה: אולי בן-גוריון לא כבש את הגדה כי רצה גם ליצור איזה מודוס ויוונדי עם ירדן ועל ידי כך להוציא אותה מכלל המשתתפים ב'מקרה הכול'?

הרכבי: הייתה לו גם שותפות אינטרסים עם ירדן בעניין ירושלים. אני חושב שהוא חשש מאוד מבעיית ירושלים, מאחר שידע שזו בעיה ובמיוחד עם העולם הנוצרי, שמה יעשו corpus separatum בהתאם להחלטת החלוקה. פה נוצר לו שיתוף פעולה עם ירדן. אינני זוכר שהייתה לו איזה חיבה לשליט ירדן. אומנם לא תמיד הייתי בפגישות עם עבדאללה, אבל בשלוש מהן הייתי. הייתי הכי קטן במשלחת, והכי קטן במשלחת הוא מי שצריך לכתוב אחד כך את הסיכום, את הפרוטוקולים, את כל העבודה השחורה. גם ברודוס הייתי הקטן במשלחת. היה אלי יחס אמון מצד הגורמים השונים במערכת. אינני יודע מדוע. אולי מפני שהעריכו שאני לא מסכל, לא מרכל ואין לי שיקולים אישיים. העריכו אולי שהאינטרס שלי הוא אינטרס אובייקטיבי, שאני רוצה לעזור לעניין ושואין לי שיקולים אישיים. אין לי ולא היו לי אמביציות אישיות. באתי להיות ראש אמ"ן לא בגלל שדחפתי את עצמי. דחיפת עצמי זה הדבר האחרון בחיים בשבילי. הטילו עלי, הייתי ילד טוב, זה הכול. הייתי כל כך תמים שלא שמרתי לעצמי שום רשימות שיתנו בידי כות.

שאלה: נתקדם לימים שבהם עסקת המודיעין.

הרכבי: אני חושב שלא טעינו באופן יסודי בהערכה של העוינות הערבית, ולא הגזמנו בה. בהמשך הזמן הערבים התחילו משנים את עמדתם. זה היה

בייחוד אחרי שעזבתי את המודיעין, כאשר התחלתי לחקור בעניין הסכסוך הערבי-ישראלי ולתקופה ארוכה היה לי מנופול על הסכסוך הזה. מלבדי איש לא טרח לחקור את גישות הערבים, ואני הצגתי אותן בצורה חמורה מאוד, על סמך מה שקראתי. אינני חושב שטעיתי, זו הייתה העמדה, וגם לא התמרמתי עליהם.

שאלה: 'עוינות' היא מלה כוללנית מדי. השאלה היא אם העוינות הייתה ברמה כזאת שחייבה אותם לחסל את היצור הזה ששמו ישראל, וכמה הם היו מוכנים להשקיע בזה?

הרכבי: כן. הרבה מאוד. לא יכולתי למדוד את זה, אבל אני חושב שהרבה מאוד. מיליונים בני-אדם היו מחוסלים. זה היה חשוב להם מאוד, מפני שהקמת מדינת ישראל הייתה בשבילם עלבון גורא. איך העם הערבי הגדול נחל מפלה מהיהודים. הלא הם היסטורית בוו לנו וראו את ישראל כמו השכונה היהודית בביירות. כך תיאר נכונה את גישתם גלאב פחה, מי שהיה המפקד האנגלי של הלגיון הערבי [צבא ירדן].

שאלה: האם לא הבאת בחשבון שהתרבות הערבית מנפחת דברים, היא מדברת בסגנון מליצי ואינה מתכוונת הלכה למעשה?

הרכבי: אני לא מאמין בכל הדברים האלה. פעם נפגשתי עם פרופ' מזרואי, גדול הפרופסורים האפריקנים, שמלמד במישיגן. הוא אמר לי: אם אתה הולך לארץ אפריקנית אף פעם אל תדבר עם אנשים ישרים. אנשים ישרים אומרים לך מה שהם חושבים. דבר תמיד עם הצבועים ועם הדמגוגים, כי הדמגוגים אומרים מה שמקובל בעם, מה שבאמצעותו הם יוכלו להשיג פופולריות. כרגע שבאים ואומרים לי: 'מנהיג ערבי זה הוא דמגוג ואל תקבל את דבריו ברצינות' (כך טענו נגדי אנשי השומר-הצעיר) אני מסכים שהוא דמגוג, אבל אני שואל: למה הוא אומר את מה שהוא אומר? הוא אומר את זה כדי למצוא חן בעיני העם, משום שעל ידי אמירה כזו הוא ישיג פופולריות. זה מעיד שאמירה זו היא פופולרית. טענת הנגד שלי היא גם: אתם חושבים שאתם מתקדמים, אתם בונים לערבים. אני לא בו לערבים, אני לוקח אותם ברצינות, ואם הם אומרים משהו וחוזרים על זה הרבה פעמים, אז אפילו אם בתחילה לא האמינו הדוברים בדברי עצמם הם יתחילו להאמין, כי הדמגוג, או הפרופגנדיסט, הוא הקורבן הראשון של הפרופגנדה של עצמו. הוא מתחיל להאמין בה. אדם אינו יכול לחיות בשני עולמות.

שאלה: האם, לדעתך, הסכנה העיקרית בשנות החמישים הייתה הסכנה הצבאית? לא היו סכנות אחרות, נניח התפוררות פנימית, משבר כלכלי, שינוי דמוגרפי?

הרכבי: בשנות החמישים לא הייתה סכנת התפוררות פנימית. הייתה סכנה חיצונית. סכנה גדולה מאוד. האם עשינו את מיטב המאמצים לבנות את הצבא הכי טוב באותם תנאים? אינני יודע. עד כמה שהבנתי אז, עשינו זאת. אך אז

לא הייתה לי השכלה צבאית טובה, גם לא נכנסתי לדברים האלה. די היה לי בעניין המודיעין על הגורמים החיצוניים.

שאלה: מפתחך ידוע שאתה משוכנע שחל שינוי מרחיק לכת בתפיסה הערבית? מתי, וכתוצאה ממה?

הרכבי: כתבתי את זה בספר שלי הכרעות גורליות. יש אמביוולנטיות, כאשר שואלים מה הערבים רוצים, כי המלה 'רצון' אינה ברורה. האם כשאנחנו אומרים שהם 'רוצים' זאת אומרת שהם אומרים שהעולם יהיה יותר טוב אם דבר מסוים יהיה, או שלדעתם מה שהם רוצים בו יוכל להתרחש במציאות כתוצאה ממאמצים שלהם? כשהייתי באוניברסיטה הייתי פוגש סטודנט ושואל אותו: מה אתה רוצה להיות? אם הוא אומר שהוא רוצה להיות מלומד גדול מאוד, אני בודק כמה שעות עבודה הוא משקיע בכך. יש פה שני סוגי רצון. לסוג אחד אני קורא 'הגרנד דייזין', התוכנית הגדולה, החלום הגדול. הסוג השני הוא הרצון המעשי. ותמיד הייתה הבעיה אם ערבים אומרים שהם רוצים לחסל את ישראל, האם זה 'גרנד דייזין', כלומר שהם אומרים שהעולם יהיה יפה יותר אם ישראל לא תהיה קיימת, או שהם אומרים: אנחנו הולכים להשקיע מאמצים כדי לעשות את זה. בתחילת שנות ה-50 העמדה של החיסול הייתה עמדה מעשית, של נכונות לפעול לשם כך עד כמה שהם יכלו. בהמשך הזמן הפך עניין החיסול לריטואל. ציינתי את זה הרבה פעמים. יש תקופה שבני אדם בתחילה אומרים משהו שהם רוצים בו ברצינות, אחר כך הם חוזרים על אותן נוסחאות בפחות ופחות רצינות. זה הופך אצלם לריטואל.

שאלה: ערב מלחמת ששת הימים, כשנאצר אמר כמעט במפורש שצריך לחסל את מדינת ישראל, האם זה היה רציני? האם הוא חשב שזה אפשרי?

הרכבי: אצל נאצר זה היה רציני. הוא ציפה לשעת הכושר. הוא לא קבע לעצמו זמן מוגדר. העמדה של נאצר הייתה (הוא אמר אותה ב-1962 בהרצאה שלו לאנשי המועצה המתוקקת בעזה): לחסל מדינה זה קשה מאוד, בייחוד משום שישראל לא עומדת לבד (נאצר כמעט אף פעם לא אמר 'ישראל' ותמיד אמר 'ישראל ומי שעומד מאחריה', הדרך-ארץ של נאצר לא הייתה כלפי ישראל, אלא כלפי ארצות-הברית). ולכן כדי לחסל אותה אנחנו צריכים עוצמה גדולה מאוד. כדי שתהיה העוצמה הגדולה מאוד, אנחנו הערבים צריכים לפני כן להגיע לחיזוק הלאומיות הערבית, למודרניזציה, לאינדוסטריאליזציה, לאיחוד ולכל הדברים האלה. לכן, חיסול ישראל היה לידו תוכנית לתקופה ארוכה מאוד, אבל החיסול צריך לבוא במכה חד-פעמית, כי אם היא תבוא לאט היא תאפשר התערבות מערבית.

שאלה: אמרת שלמען הקיום אתה היית מוכן לדברים מכוערים. אחד הדברים שמאשימים בו את בן-גוריון הוא גירוש הערבים בימי מלחמת השחרור.

הרכבי: אני חושב שבסיפור הזה נעשה עוול גדול לישראל. רוב הערבים עזבו בגלל הדיסאינטגרציה של החברה הערבית, ויש תיאורים של וליד קמחאווי

ואחרים, שאני הכנסתי אותם בספר שלי מתרדמה להתעוררות. החברה הערבית היא חברה אטומיסטית. המשפחה דואגת לעצמה, פחד שיחללו את כבוד הנשים. מי עזבו בראשונה? המשפחות הבורגניות לא רצו להילחם. אמרתי את זה פעם לנליד ח'אלדי: מי שבגד בעם הערבי היו המנהיגים שלו והמשפחות הבורגניות, האליטה שלו. אני לא חושב שבן-גוריון היה מתאבל הרבה אם היו אומרים לו שמספר מסוים מהערבים עזבו, אבל זאת לא הייתה מדיניות מכוונת.

שאלה:

כשיש סכנה של 'מקרה הכול', התשובה הייתה מכה מקדימה?
הדוקטרינה של בן-גוריון הייתה שאם יש מלחמה, הארץ צרה וצריך לנסות להעביר את המלחמה לשטח האויב. אם ידוע לנו שעומדים להתקיף אנחנו צריכים להקדים, אבל לא במושגים של התקפת מנע אלא במושגים של התקפה מקדימה. ויש בין זה לזה הבדל גדול. ראה את זאת בספר שלי מלחמה גרעינית ושלום גרעיני ויש על כך בספר החדש מלחמה ואסטרטגיה, שהוא הספר העיקרי שלי.

הרכבי:

כאשר אתה דיברת על 'מקרה הכול' האם הבאתם בחשבון את הפלסטינים כגורם? ואם לא, האם לא שגיתם?

שאלה:

הפלסטינים לא הופיעו כגורם. הם גורם מתחילת שנות השישים או מסוף שנות החמישים. בשנת 1959 מתחילים להופיע אבות הרעיון הפלסטיני (כמו שיש אבות הציונות). עד אז הם ראו את פעולתם במסגרת הליגה הערבית. גם כאשר הוקם אש"ף ב-1964, התפיסה של שוקיירי הייתה שהפלסטינים אינם פועלים בעצמם. הם פועלים כחלוץ הצבא הכל-ערבי. התפיסה הייתה גם שהישועה תבוא מצד ארצות ערב. יש תיאור יוצא מן הכלל של צאדק ג'אלאל אל-עאזם (שמתאר את הגישה של הפלסטינים), כי הפלסטינים חושבים שיבואו צבאות ערב ואז כל פלסטיני יביא את הקושאן ויקבל את רכושו מצבאות ערב. הפלסטינים אחרי 1948 ראו שתולשתם כל כך רבה, עד שלא האמינו במאבק פלסטיני עצמאי. על זה כתבתי את החוברת מתרדמה להתעוררות, שנכתבה לפני 1967, וכולה מבוססת על זכרונות של פלסטינים, מה פלסטינים אמרו על עצמם.

הרכבי:

היו אנשים שטענו, בוויכוח עם בן-גוריון, שאילו היינו מוכנים להתפשר על הגבולות שבין החלטת החלוקה לבין הגבולות שנוצרו בסוף מלחמת השחרור, אפשר היה לפתור את הסכסוך.

שאלה:

אני לא מאמין בזה ומי שיש לו כבוד לערבים ולא בז להם צריך להבין שהם לא היו עושים את זה בשום פנים ואופן. סוף כל סוף הם ראו את הקמת ישראל כשערווייה הכי גדולה שהייתה בהיסטוריה האנושית, של גזילת ארץ מתושביה. היו מקרי קולוניאליזם, אבל קולוניאליזם לרוב שיעבד את התושבים, לא סילק אותם ולא בא במקומם. הקולוניאליזם יצר כובע עליון של שלטון, הוא לא יצר מדינה קולוניאלית אלא במקרים יוצאים מן הכלל. לכן הם לא קראו לשלטוננו איסתעמאר (קולוניאליזם). הם קראו לזה

הרכבי:

- איסתעמאר איג'לאי (קולוניאליזם מגלה). ולכן תן כבוד לערבים. השומר-
הצעיר וכל היונים בישראל, וגם מגנס וקלברסקי בשעתם, בוו לערבים בוו
עמוק. חשבו שאפשר לקנות אותם בנוזר עדשים. הם דווקא לא הבינו שיש
פה בעיה לאומית, שאותה לא קונים בנוזר עדשים.
- שאלה: אתה אמרת בכל זאת שאחרי מלחמת העצמאות הייתה תקופה של אופוריה
בראיית סיכויי השלום. השאלה היא האם זה היה אמיתי?
- הרכבי: זה היה אמונה במה שאומר האו"ם. האו"ם אמר שזה צעד לשלום. כך כתוב
בהחלטת האו"ם. אצלנו האמינו בהחלטת האו"ם.
- שאלה: אבל נציגים מדיניים שלנו שנפגשו אתם התרשמו ...
- הרכבי: הם לא נפגשו אתם. הכול שקר. במשא ומתן להסכם שביתת-הנשק כמעט
ולא היו פגישות עם הערבים, אלא עם ראלף באנץ'. רק בשלב הסופי
התחילו פגישות. וזה התחיל כאשר [אליהו] ששון בא לביקור חולים אצל
מוסטפה, הנציג המצרי. אחר כך היו פגישות ברמה הצבאית, אבל אלה לא
היו פגישות מדיניות.
- שאלה: בידי ישנו מאמר שטוען כי ב־1947 הערבים לא היו מוכנים בשום פנים
ואופן להסכים לקיומה של ישראל ולחלוקה, אבל ב־1949 הם כבר היו
מוכנים. יוצא, שאם בעל המאמר צודק, הטענות שהם לא היו מוכנים
לשלום אינן מבטאות את מה שהיה אלא את הטענות של ההסברה
הישראלית.
- הרכבי: איך בשנה אחת, כשנתיים, חל שינוי? צריך להביא בחשבון שהתפיסה
האסלאמית היא חריפה ולא מכירה בקיום ביחד עם מדינה יהודית.
- שאלה: גם היום היא לא מכירה, אבל בכל זאת ...
- הרכבי: ודאי. לכן אני אומר: ההיסטוריה מלמדת לקחים, אבל התהליך ההיסטורי
הוא איטי. נכון שהוא טוחן דק. הנה איך בא שינוי גדול בכרית-המועצות.
עובדה היא שהשינוי בכרית-המועצות בא לא מלמעלה, הוא בא מהעם.
מהפכת קסיפה. לא נשפך דם כמעט. אבל זה לוקח זמן. ההיסטוריה היא
מורה. הערבים לאט לאט למדו. לא נעים לנו לדעת, אבל תפיסת היסוד
הערבית היא קשה מאוד נגדנו. אלא שחל שינוי ונשארה תפיסת היסוד,
כשם שתפיסת היסוד היהודית היא איומה. היא לא מכירה שבמדינה יהודית
תהיה לגוי אחד זכות לישון בה לילה אחד.
- שאלה: אתה רוצה לומר שזה הדבר המקובל אצלנו?
- הרכבי: לא מעניין אותי על כמה מתוכנו זה מקובל. אתן לך דוגמה. כאשר דנו פה
באפשרות למנות את דראושה לסגן שר החינוך, כתב יושב ראש בית
הכנסת הגדול של תל-אביב מכתב להארץ: איך אפשר למנות את דראושה
לסגן שר החינוך? הרי ברמב"ם כתוב שבמדינה היהודית לא יהיה אף גוי
אחד שיתמנה אפילו על אמת המים. לכן, נכון הוא שאלה לא תפיסות
נפוצות בעם, אבל הן תפיסות עמוקות שישנן אצל היהודים. וכך יש
תפיסות מוסכמות באסלאם, והשינוי אינו הולך כל כך מהר.

שאלה: בספר של שלמה אהרונסון על נושא של נשק גרעיני נאמר שפרויקט דימונה בעצם היה הגורם המרכזי שהוביל את השינוי בעולם הערבי. נכתב שבן-גוריון הטיל בזמנו על דן טולקובסקי לבחון את הסוגיה הזאת, וזה הובא לדיון מטכ"ל ב־1958. אתה זוכר משהו מהדבר הזה? שהמטכ"ל היה נגד התוכנית הזאת?

הרכבי: אינני מאמין שפרויקט דימונה גרם לשינוי גישה אצל הערבים. אני חושב שהגורם העיקרי לשינוי העמדה אצל הערבים הוא שהערבים נוכחו שעמדת חיסול ישראל מביאה אותם להתנגשות עם הציבוריות הבינלאומית. בכל תקופה יש רעיונות של התקופה. הרעיון העיקרי של התקופה הנוכחית, שעליו בנוי חבר הלאומים, שעליו בנוי האו"ם, הוא כיבוד הקיום של כל המדינות. לכן, כאשר ערבים מסבירים למה הם שינו את עמדתם, תמיד חוזר ביטוי אחד: 'א שרעיה אל דאוליה', כלומר אי־אפשר לתבוע חיסול מדינה בגלל הלגאליות הבינלאומית. הגורם השני היה הגורם של עוצמתנו, כי העוינות הערבית מהולה בהערצה כלפינו. הם נזקקו להערצה זו תמיד גם מבחינת כבודם העצמי. אם הובסו, הרי הובסו לא על ידי גורם עלוב אלא על ידי מישהו בעל עוצמה. אלה היו שתי הסיבות: האחת – אי־אפשר לחסל את ישראל מבחינת המוסכמות הבינלאומיות. זה יביא אותם להתנגש עם האמריקנים, עם כולם. השנייה – העוצמה הישראלית. השינוי לא חל אצל כולם. יתר על כן, אם אנחנו משתחצים, אנו דוחפים אותם שוב לעמדת החיסול וזו הסכנה הכי גדולה שמרחפת עלינו. כי מה אומרים טובי הערבים: 'נניח שב־1948 הייתה לכם הצרקה – הייתה לכם בעיה של קליטת העלייה, בעיית השואה. אנחנו מבינים שהציונות הייתה האימפרטיב ההיסטורי שלכם, לכן אנחנו משלימים עם גבולות שביתת־הנשק, גבולות לפני 1967. אבל ההתפשטות שלכם עכשיו היא לא מסיבה קיומית, אלא מסיבה של לוקסוס. אתם רוצים להיות יותר רחבים, ואם כך – אתם חלאת המין האנושי'. התנהגותנו מביאה לכך שהתפיסה הבסיסית של הערבים, שהולכת ונוצרת עכשיו, [היא] שאנחנו חלאת המין האנושי, משום שהפלסטינים התחילו בתביעה ל־100% של הארץ וירדו ל־24%, וגם ל־24% אינכם מסכימים? אתם רוצים שהכול יהיה לכם? אז אתם חלאת המין האנושי'.

אני חושב שהחלטה הישראלית על ההתנתלויות תחשב לאחת הטעויות הגדולות שלנו. כאשר חברה מחליטה להשקיע בפרויקט היא עושה מה שאומרים פיזיביליטי סטס [מבחן התכנות]. נכנסנו להוצאות עצומות, שנצטרך להוסיף עליהן, פרט לסכומים עצומים שכבר השקענו, אחרי שהיה לנו לקח כבר עם עניין סיני שגם בו השקיעו סכומי עתק. עוד יצטרכו לשלם פיזויים למתנחלים. עשיתי חשבון: 25 אלף משפחות מתנחלים, להמציא להם דירה, זה ודאי בין 100 אלף דולר ל־200 אלף דולר. קרוב יותר ל־200 אלף דולר. נגיע לסכום של שבעה-שמונה מיליארד דולר, בזה

בלבד. ולא תהיה לנו שום עזרה בעולם, משום שתהיה שמחה לאיד. כל העולם אמר לנו: 'אתם שורדייִים, זה נוגד לחוק הבינלאומי. זה שודדיִים, אֶכלו את זה'.

שאלה: האם כך חשבת מלכתחילה על ההתנחלויות?

הרכבי: אני זוכר רו"ח שכתבתי, כשעבדתי במשרד הביטחון כיועץ. לא כתבתי נגד ההתנחלויות, כתבתי שאנחנו צריכים להיות זהירים מאוד בהתנחלויות ולהסכים רק להתנחלויות שאנחנו באמת בטוחים במאה אחוז שהן תישארנה.

שאלה: מה ההבדל ברמה העקרונית בין התנחלות בשנות ה־80-90, לבין חניטה, לבין טרומפלדור?

הרכבי: אז הייתה בעיה להקים מדינה, לחץ לפתרון הבעיה היהודית. באים הערבים ואומרים לך: 'עכשיו זה לא הכרחי, אתם עושים את זה מפני שאתם מנוולים, גזילת הרש'. בימי טרומפלדור וחניטה לא הייתה גזילת הרש, שם הייתה בעיה איך אנחנו יוצרים לנו איזה מאחז לאומי, ואחר כך בא לחץ השואה. היום אין לחץ שואה. מה מוטל פה על כף המאזניים? המותרות הישראליים להתרחבות, כנגד קיום העם הפלסטיני. רצה של העם הפלסטיני כעם. ההתנחלות באה כדי להביא כליה על הישות של העם הפלסטיני.

שאלה: ברור לגמרי, לי לפחות, שממשלת הליכוד לא תיארה לעצמה שהיהודים יוכלו להיות רוב ביהודה ושומרון, אלא שהליכוד התכוון ליצור כוח פנימי אינטרסנטי כל כך חזק שלא יאפשר לממשלות ישראל הבאות לוותר על השטחים. השאלה, אם זה מתייחס רק לליכוד?

הרכבי: בשנת 1977, כשהשלטון עבר לליכוד, היו בין שלושת אלפים עד ארבעת אלפים מתנחלים בכל השטח. שלא ישקרו לי שההתנחלות באה מסיבות בטחוניות. כאשר העלו את אילון־מורה, אמרו שהיא תגן על ישראל? אמרו שהיא נחלת אבות. וזו הסיבה להתנחלות. לזו הצטרפו תיאוריות שלאט לאט נסלק את הפלסטינים. לי אין בעיות מוסריות עם הפלסטינים, לא בעניין טרנספר ולא בעניין אחר. יש לי בעיה אחת: מה מציאותי־מעשי. להיות בלתי מציאותי זה להיות בלתי מוסרי, כי אתה תגרום סבל גדול. יש דבר שמקס ובר קורא לו: המוסריות של האחריות. אם אתה מדינאי ואתה עושה מעשה שהוא לא מציאותי, עשית מעשה לא מוסרי, כי תגרום סבל לעמך. בכסף לא יעזרו לנו. תהיה שמחה לאיד. גם האמריקנים אמרו לנו: 'אל תתיישבו'. קארטר אמר במפורש 'זה לא לגאלי'. אם אתה בא לאמריקנים ומדבר אתם הם יודעים שזה illegal והם אומרים לך את זה. הוויכוח הפנימי יהיה נורא. נניח שיצליחו להוריד את ההתנחלויות: יסתובבו לך פה 130 אלף אנשים תמהוניים, שאו שיאשימו את אלה (וזה רק המיעוט) שהושיבו

אותם, אבל רובם יאשימו את אלה שהורידו אותם.¹ יהיה שוק עצום למדינה מבחינת 'איך טעינו?', אז חלק מהמדינה יגיד: לא טעינו אלא אשם רבין אשר היה רך לבב, שלא עמדנו בלחץ. הלא עמדנו במלחמת ההתשה. לו התעקשנו יותר, הערבים היו משלימים. אנחנו מקימים מדינה פלסטינית בתנאים הגרועים ביותר עם המון דם רע (bad blood). הליכוד אומר 'אין מה למהר', אבל ככל שאנחנו מתעכבים בשלום נוצרים עוד כל מיני גופים שלא היו, כל מיני מפלצות. לו עשינו את אותם מהלכים לפני 1988, לא היה לך החמאס. לפני 1982 לא היה חיובאללה. כשהיית ילד, הערבים היידיים לנו נחשבו המטואלים השיעים, עכשיו השיעים הם העוינים. זאת אומרת - הזמן אוול. הזמן אינו ממד גייטרלי בסכסוך הזה. מה ההבדל בין שנות החמישים לתקופה הנוכחית? אפשר לומר, שבן-גוריון (וודאי גם אני) היינו נגד הערבים, וגם היינו לדידם תוקפנים וכל זה. אבל לא היינו צדקנים. לפי גישתנו אפשר להבין את אותם ערבים שמתנגדים לנו. לא ראינו בהתנגדות הערבים פשע. משה דיין ביטא זאת בשר שלו על רוטברג בנחל עוז: 'מה כי גלין עליהם?' אני כתבתי חוברת שלמה, שאולי היא הדבר הכי טוב שכתבתי בימי חייו: עמדת ישראל בסכסוך ישראל - ערב, חוברת קטנה שיצאה בהוצאת 'דביר'. רציתי לתמוך בביטוי הזה של בן-גוריון, שצריך להבין אותם ולכן צריך לדעת להתנהג, בלי להגדיש את הסאה, בלי להחמיר את הדברים, ואיך לרכך את הניגודים; סוף כל סוף אנחנו לא יכולים להמציא לנו שכנים אחרים.

שאלה: הנושא של פייזיביליטי [התקנות] הוא נושא מרכזי. אבל בעצם אתה חייב להסכים שניתוח של מציאותיות הצעדים יכול להיעשות רק כדיעבד. אין לך כלים לבחון מציאותיות מלכתחילה.

הרכבי: אין לך כלים מוחלטים, אבל זה לא פוטר אותך מלהתאמץ לראות את הנולד. והחובה לראות את הנולד היא חובה מוסרית של מנהיג. כאשר הייתה ועדת כהן לגבי סברה ושתיילה היא לא טענה 'אתה הרגת אותם', היא טענה: 'איך זה לא ראית את הנולד?' בעד אי ראיית הנולד היא דרשה לפטר אנשים. כבר היה לי ויכוח גדול בעניין בריכוכבא. רוב השוענים נגדי אמרו: 'שהוא יפסיד יכלו לדעת רק אחרי שהוא הפסיד'. זה לא נכון. אנחנו לא יודעים על מרד אחר בכל ההיסטוריה הרומאית שהצליח. הלחץ על רומא בא מהצדדים, לא ממרד, ובריכוכבא לא ידע את זה? אני מלמד

1. להלן כמה משפטים שנאמרו בנקודה זו בריאיון המקורי, אבל הושמטו בסקסט הערוך. לאחר רצח ראש הממשלה הסכמנו עם מר דן הרכבי שמן הנכון לפרסום: הרכבי: תהיינה התנקשויות בחיי אישים, רבין לא ימות מוות טבעי. לא שאני מאחל לו את זה חס וחלילה.

גינסור: את זה אני לא מתכוון להדפיס. את המלים האלה אני לא מתכוון להדפיס. הרכבי: חס וחלילה.

בצבא אסטרטגיה, זה עיקר עבודתי. הצבא הרומי הוא הצבא הכי טוב שהיה בהיסטוריה האנושית. הם החזיקו את כל השטח מארמניה עד סקוטלנד בפחות צבא מאשר יש לצה"ל. אין זו תוכמה לאחר מעשה להבין שבר-כוכב לא היה יכול להצליח.

שאלה: האם האמונה והנכונות להקרבה אינם חשובים מהפיזיביליטי?

הרכבי: הכי גדולים שהאמינו היו הנאצים. אם יש מעשי גבורה זה באס-אס, שחירפו את נפשם בלחימה. ויחס בן-גוריון לגבורה מתברר, כי כאשר הציעו לו עיטור על שמם של בר-כוכב ושל החשמונאים הוא סירב. הסכים רק ליהושע בן-גון.

שאלה: כל זה מפני שהוא לא רצה לספח את מורשת הבית השני אלא את זו של הבית הראשון.

הרכבי: העניין איננו בבית שני. העניין הוא בהצלחה. יהושע הצליח, אם כי עכשיו גם זה אינו ברור.

שאלה: אתה מדבר על ההווה כאילו מדריך ואוסלו לא התקיימו.

הרכבי: גם עכשיו אין לערבים ארון שמשוה יסודי השתנה. הם רואים את התנהגות המתנחלים, שהם הגורם העיקרי.

שאלה: האם הם חושבים שהמתנחלים הם הגורם שמוביל את מדינת ישראל, או הגורם הקובע?

הרכבי: זה לא חשוב. או הם חלק. ואם עמדת רבין דומה מאוד לעמדת המתנחלים, משום שגם רבין, לפי הכרוזתיו, לא מאמין בזה שתהיה מדינה פלסטינית, אז מה לגביהם ההבדל בינו לבין המתנחלים?

שאלה: הוא בכל אופן לא רוצה לשלוט עליהם, זאת אומרת כל הוויכוח הוא אם תהיה, או לא תהיה, פדרציה עם ירדן.

הרכבי: חס וחלילה. זה איננו ויכוח בכלל, מפני שזו החלטה מהקונגרס הרביעי הפלסטיני שהיה במאוס 1970. זאת החלטה של כל הקונגרסים הפלסטינים שתהיה פדרציה. אין ויכוח על הפדרציה. יש ויכוח על צורת הפדרציה, משום שהמלך חוסיין רוצה שהפדרציה תהיה תחת מלכות ירדן, הפלסטינים אינם מסכימים להיות תחת מלכות ירדן. הם אומרים שלפדרציה פה יש בעיה גדולה מאוד. האם היא תהיה מלוכה או רפובליקה? כל הפדרציות בעולם הן של יחידות מדיניות שהן זהותיות במבנה המדיני שלהם. בארצות-הברית אפילו בנייני הממשלה בכל אחת מהמדינות נראים אותו דבר.

שאלה: העמדה של רבין אומרת בסיכומו של דבר: 'אנחנו לא נשלוט עליהם'. מה פירוש 'לא נשלוט עליהם'? הם ישלטו על עצמם. זאת אומרת: הם יהיו עצמאים. אלא מה? צריך תהליך להבטחת בטחוננו.

הרכבי: העמדה של רבין היא חמורה מאוד והיא לא תחזיק מעמד. רבין, לצערי הרב, מתעקש על פרטים קטנטנים. אם לפי התוכנית תהיה להם ריבונות, אז כל פרט שהוא מתעקש עליו הוא לשנתיים בלבד. הלוא הפלסטינים

מציעים: אנחנו ניתן לכם זכות וטו, אתם תבדקו כל אחד במעברי הגבול, אבל לא בצורה פומבית. לערפאת יש בעיות פנימיות קשות. אל תשכח שרבין בא להסכם אוסלו עם מנטאליות שלפני אוסלו. כל ימי חייו, וגם שבועיים לפני אוסלו, הכריז שאש"פ הוא בלגניסט, אין עם מי לדבר והם אפסים. עכשיו הוא צריך לאכול את מה שהוא בישל, אבל הוא ממשיך לטעון שלא תהיה מדינה פלסטינית. האין הוא מבין שברגע שהוא הכיר באש"פ, הוא הכיר בהם כגוף מדיני?

שאלה: אני חושב שהוא מבין, וזו טאקטיקה כלפי פנים, שאמנם תכביד עליו בהמשך.

הרכבי: אני חושב שזה יותר תמור, משום שרבין, שעמדתו כלפי אש"פ הייתה איומה כל התקופה, קשה לו להבין שהכול השתנה. הוא לא טיפש, ומהיכן חוסר נבונותו להמשיך להכריז שלא תהיה מדינה פלסטינית, אחרי שהוא כבר למד את הלקח שאת הכרזותיו הגדולות נגד אש"פ הוא צריך לאכול? עכשיו הלא הוא יצטרך לאכול את דבריו של היום. הוא גותן נשק לידי מתנגדיו מבית. אני חושב שעדיין נשארו אצלו שרידי גישתו הקודמת.

שאלה: הוא צריך לעבור את השנתיים או השלוש של המשא ומתן.

הרכבי: הוא לא יעבור את השנתיים והשלוש, כי לו באו לפלסטינים בגישה נכונה הפלסטינים והישראלים היו מגיעים להסכם. כשלא נגישים כך נוצרת שנאה איומה בין שתי המשלחות. אני יודע את זה מנסיון מבפנים, יגיעו עם הדם הכי רע. מה היה בהסכם רודוס? נוצר דם רע. אם אתה מתחיל משא ומתן ואתה יוצר בָּאָד בְּלָאָד (דם רע), אחר כך קשה מאוד לתקן. אותם הדברים אני יכול להגיד נגד ערפאת. גם ערפאת בא להסכם פוסט אוסלו עם מנטאליות שלפני אוסלו.

שאלה: אז אפשר שישתפשו משני הצדדים.

הרכבי: אני לא אומר לך מה שיהיה. אינני יודע מה תהיה התוצאה.

שאלה: אתה אמרת שבשנות השבעים חל שינוי אצל הערבים ...

הרכבי: לא. בהתחלת שנות השבעים. אמרתי שזה תהליך איטי. בראשונה הופיעו מאמרים של סופרים ערבים שמתייחסים בחיוב לקיום מדינת ישראל.

סופרים מצרים, נגיב מחפוז ואחרים. ראיתי זאת בעצמי והתחלתי לדווח על זה, כי ראיתי את תפקידי לדווח על העמדה הערבית. אני לא מעצב את העמדה הערבית. כאשר העמדה הערבית הייתה איומה, דיווחתי עליה. כאשר התחילו ניצנים של נטייה חדשה, דיווחתי גם על ניצנים אלה.

שאלה: נחזור לתקופה קודמת. אני שואל את הערכתך לדעה האומרת שאילו גולדה הייתה מקבלת את ההצעות של דיין ללכת לקראת סאדאת, מלחמת יום הכיפורים הייתה נמנעת ואפשר היה להגיע להסכם שלום הרבה יותר מוקדם.

הרכבי: להסכם שלום אינני יודע. העמדה הבסיסית של סאדאת הייתה: שלום זה עניין לדור הבא. אם הוא דיבר אז על שלום התכוון לאי-לוחמה. אולי, לו

היו מתחילים לדבר אתו והייתה נוצרת דינמיקה של משא ומתן, אפשר שמאיי-הלוחמה היו מגיעים לשלום. אינני יודע, מפני שזה לא היה. אני רק יכול להגיד: אז לא הייתה לו עמדה להגיע לשלום. הוא אמר: שלום הוא בלתי אפשרי, זה עניין לדור הבא. זה היה הביטוי שלו.

שאלה: אם זה עניין לדור הבא, השלום היה בכל זאת פרספקטיבה אפשרית. כלומר, כבר אז היו סימני שינוי.

הרכבי: בתחילת שנות השבעים היו התחלות של איזה סימני שינוי, אבל השאלה היא: האם הכוונה לשלום, או להרפיה של המתחים. גם בתקופת נאצר היה רצון להרפיה זמנית של המתחים, משום שנאצר היה זקוק לשקט כאשר ניהל משא ומתן עם הבריטים לפנינו התעלה, כי הוא חשש שאם תהיה התחממות הבריטים ישתמשו בזה כתירוץ להישאר בתעלה.

שאלה: מה דעתך על ההצעות והמציעים של פתרונות שונים לאחר מלחמת ששת הימים? יגאל אלון שרצה לקחת את יהודה ולהשאיר את חברון; ישעיהו ליבוביץ שהציע להחזיר הכול בלי שום תנאים; יצחק בן-אהרון שהציע להחזיר את הרוב ולהישאר בגבולות שלדעתנו הם חיוניים לבטחוננו, בלי כל משא ומתן, ומשה סנה שהציע שאנחנו נקים מדינה פלשתינאית בברית עם ישראל?

הרכבי: זה נושא רחב מדי ואשיב על חלק מן השאלה. 'גבולות בני הגנה' של יגאל אלון זה חסר שחר. אין דבר כזה, כי החלוקה היא לא דיכטומית, בין שחור ללבן, אלא חלוקה סקלרית (graduality), של הרבה גוני אפור. יש גבולות שיותר קל להגן עליהם ויש גבולות שיותר קשה להגן עליהם, וזה משתנה עם הטכנולוגיה. תוכנית אלון הייתה נפלא מהיום הראשון, היה לי ויכוח עצום אתו. העמדה היסודית של בן-אהרון הייתה עמדה של אחדות-העבודה, שתמיד הייתה עמדה תוקפנית, טבנקינאית. אני לא חסיד של בן-אהרון, בצורתו הלעגנית הביקורתית. הייתי יחד אתו בעניין הפרשה בשורשים בסוף 1987, הוא התבטא באיזה ביטול, באיזה ביזוי, בקיצור: בן-גוריון ואחרים, והטיפשות שלהם; כזה שתצן הנבנה מקלונם של אחרים.

שאלה: אני מדבר על הרעיון של בן-אהרון, לוותר על השטחים שנכבשו ב-1967 ורק לשנות את הגבולות, כנראה במידה מצומצמת, ולהשאיר להם את כל השאר ושהם ישברו את הראש בתוך גבולותיהם. לא להיכנס אתם לשום משא ומתן. העמדה שלו היא מסוג העמדות המקובלות כעמדות יוניות.

הרכבי: לסגת בלי לדרוש מהם שום התחייבות? או אתה מזמין עליך את כל פעולות הסרור האפשריות. עכשיו דורשים מהם להשתלט על אנשיהם. החמאס יודעים שברגע שיהיה שלטון ערבי ברצועה הם מתעמתים עם השלטונות הערביים. לז עשינו מה שהוא הציע, לפי מה שאתה מספר, זה היה גורם להפקרות כלפינו. ואז השאלה אם זו הפקרות או חוכמה.

אני חושב שלייבוביץ הוא אחד האנשים הגדולים שלנו. אני גם מקבל הרבה דברים שהוא אומר לגבי היהדות. ויש דברים שאני לא יכול לקבל

אצלו. יש אצלו מידה גדולה של תיאטרליות בדברים, וגם את עניין הדתיות שלו אני לא מקבל. לפיו, מי שלא הולך לבית הכנסת הוא לא יהודי. לגבי סנה. הפספוס הגדול שלו היה טעות בצפיית ההיסטוריה האנושית. כי אם היה מאורע גדול במאה שלנו זה מפלת הקומוניזם. תחזית העתיד שלו הייתה שברית-המועצות הולכת להשתלט על העולם. הלוא הפרו-קומוניזם שלו זו דאגה לישראל, ופה הוא טעה טעות גדולה. אני לא יכול להגיד לך שאני חזיתי את נפילת ברית-המועצות, אם כי הנחתי שזה יקרה וכתבתי על זה וחשבתי גם מסיבות אחרות, מסיבות של המתחזיות הלאומיות בתוכה.

שאלה: יש לך טענות ליהדות. אתה יהודי לא מאמין. האם מותר להגדיר אותך ככזה?

הרכבי: אני יהודי שחושב שהדת הכי עמוקה היא הדת האגנוסטית. זאת אומרת שאני פוסל את כל אלה המתיימרים לדעת מה רוצה אלוהים. אם יש אלוהים, על סמך מה הם יודעים מה הוא רוצה? אני קורא עכשיו את הספר של משה אידל על הקבלה, והקבלה לדעתי היא שערווייה. יהודים מתארים לעצמם את מבנה האלוהים, עושים מורפולוגיה של האלוהים [כמו] שמנתחים ג'וק במעבדה. אצלם יש לאלוהים שכבות גיאולוגיות. יש חלק זכרי באלוהים ויש חלק נקבי.

שאלה: אתה יכול לראות בכל זה מטאפורה.

הרכבי: באמת? מטאפורה? זו נבזות. בזה אני מקבל את לייבוויץ, שאומר שהקבלה זה המוגלה של היהדות. אבל אני שואל את עצמי למה זה קיים אצלנו? למה לא קיים בשום תרבות אחרת?

שאלה: האין מיסטיקה בתרבויות אחרות?

הרכבי: יש, אבל לא כזו. יש מיסטיקה של חוויות מיסטיות, אבל לא תיאור הקורקבן של האלוהים והמבנה שלו. האם ראית אצל הנוצרים שאלוהים מחולק לעשר ספירות, ושאתה יכול להשפיע על ההרמוניה בתוך האלוהים? הלא זו חוצפה שאין לה שם.

שאלה: קוראים לכך גישה תיאורגית. לדעתם אפשר להגיע לכך על ידי התנהגות נכונה של האדם, האלוהים מדריך את האדם להתנהג נכון.

הרכבי: אלוהים אומר לך תתנהג נכון, אבל לא כדי להביא שהקורקבן שלו יזוו לצד אחר.

שאלה: אתה מקבל את זה יותר מדי ליטראלי.

הרכבי: לא אני, הם לקחו את זה באופן ליטראלי! השאלה שלי היא למה זה מופיע דווקא אצלנו בצורה כזאת. למה אין את זה בשום דת מונותאיסטית? דתות של אלילות זה דבר אחר. באיזו דת מונותאיסטית יש אמונה בנסים? לייבוויץ אומר שהוא לא מאמין בהשגחה פרטית. הוא לא מאמין שאדם מסוים כל כך חשוב בעיני האלוהים, שהאלוהים יספל בבריאותו וכו'. התפילה בשביל לייבוויץ היא לא כדי להשפיע על האלוהים אלא

בגלל השפעת התפילה עליי. להתפלל כדי לעשות מניפולציה של האלוהים זה סקנדל. הקבלה עוסקת במניפולציה של האלוהים.

שאלה:

אתה מקבל את התנ"ך?

הרכבי:

אני אוהב את חז"ל יותר מאשר את התנ"ך. אך סיפור הכי גדול בעיני בתנ"ך זה כאשר אליהו הולך לפגוש את האלוהים. הוא הולך למדבר ומחכה. הגה רוח מפרק הרים ומשבר סלעים, והוא אומר: לא ברוח אדוני; ואתר הרוח רעש, והוא אומר: לא ברעש אדוני; ואתר הרעש אש, והוא אומר: לא באש אדוני; ולבסוף קול דממה דקה, והוא מליט את פניו ויודע שהוא נמצא בפני אלוהים. זה בשבילי הגדולה. ולכן אני שונא כאשר ז'בוטינסקי אומר כי 'שקט הוא רפשי'. לעומתה אני מתפעל מן הגישה של 'לא ברעש אדוני', אלא ב'קול דממה דקה'. אני מפרש זאת, שאלוהים איננו במאורע דרמטי הדפעי, פנטסטי. אלוהים נמצא בתהליכים, באבולוציה ולא ברבולוציה.

שאלה:

אתה מאמין בסיפורי התנ"ך? למשל בקריעת ים סוף?

הרכבי:

לא. אני גם לא בטוח שהסיפור עם אליהו אמנם התרחש. אני לא בוחן את העובדתיות של הסיפורים בתנ"ך, אלא שוקל אותם לפי האיכות האידיאית שבהם. יכול להיות שאלהו הנביא לא היה ולא נברא, אבל האיכות המחשבתית בעניין הזה גורמת לי להתפעם.

שאלה:

האם לדעתך לא יכול להיות דבר שהוא מחוץ לגדר הטבע?

הרכבי:

אני לא יודע. אני אומר שזה חוצפה מצדי אם אנסה לדבר על האלוהים. ואני חושב שהדתיות האמיתית היא הדתיות האגנוסטית. כשמישהו מתיימר לדעת מה רוצה האלוהים, אני אומר לו: של בעליך מעל רגליך. אחד הדברים הכי נוראים ביהדות זה הרעיון של 'אתה בחרתנו'. בעוד ש'אתה בחרתנו' בגולה הביא את היהודים לכליה, 'אתה בחרתנו' אצל בגין הביא לגישה שמותר לנו לספח, ואצל גוש אמונים שמותר לנו להרוג ערבים מפני ש'אתה בחרתנו'. הרב צבי קוק, שאין לי די מלים כדי לבטא את זעמי על השקפותיו, מסביר שהערבים כולם גנבים, כולם מנוולים, כולם פושעים. מדוע? - משום שהארץ הזו הובטחה ליהודים, ואם אתה, הערבי, באת' להתיישב בה אינך אלא גנב. גם אם לא התיישבת בה, אלא נולדת בה, גם אז הנך פושע. זה פשע שעובר בירושה, מדור לדור, לכן כל הערבים הם פושעים. מחשבה כזו היא צעד אחד לאושוויץ. אני לא אומר זאת מתוך אהבה לערבים. הערבים אומרים, שאני האיש שגרמתי להם יותר נזק מכל יהודי, בכך שפרסמתי את האמנה הפלסטינית, ובספרים שלי תיארתי את גישתם הבסיסית, והצלחתי בזה, כי זה התקבל בעולם. אבל אני רואה אותם כבני אדם, הרב צבי קוק רואה אותם כפושעים.

חבל, אני כבר עייף עכשיו. יותר מכל הדברים ששאלתם אותי הייתי רוצה להרחיב את הדיון בשאלות היהדות. אולי אכתוב זאת כהרהורים לסיכום. אני מקווה שאספיק, כי אני כבר איש זקן, בן שבעים ושתיים.